

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра методології та методів соціологічних досліджень

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«СПЕЦИФІКА ПОРІВНЯЛЬНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Галузь знань: 054 «Соціологія»

Освітня програма: «Соціологія»

Освітній ступінь: бакалавр

Кваліфікація: бакалавр з соціології

Виконавець:

студентка 4 курсу, 1 групи
Козіцька О. Ю.

Науковий керівник:

Сальнікова С.А.
кандидат соціологічних наук,
доцент

Бакалаврська робота допущена до захисту
рішенням кафедри

Протокол № _____ від « ____ » _____ 2021 р.

Зав. кафедри _____

Реєстрація

номер _____ дата _____ підпис лаборанта кафедри _____

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового керівника _____ ініціали, прізвище наукового керівника _____

Результат захисту

оцінка _____ дата захисту _____

Голова ЕК

підпис _____ ініціали, прізвище _____

Члени ЕК

підпис _____ ініціали, прізвище _____

підпис _____ ініціали, прізвище _____

підпис _____ ініціали, прізвище _____

підпис _____ ініціали, прізвище _____

Секретар ЕК

підпис _____ ініціали, прізвище _____

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1. Методологічні витоки порівняльних досліджень у соціології	6
1.1. Започаткування порівняльних досліджень	6
1.2. Міжнародні соціальні проєкти та практики їх застосування.....	12
Розділ 2. Специфіка застосування порівняльних досліджень у соціології	22
2.1. Специфіка порівняльних досліджень. Релевантність.....	22
2.2. Переваги та недоліки використання порівняльних досліджень у сучасній соціології	25
Висновки	33
Список використаних джерел	36

Вступ

З розвитком суспільних наук, а зокрема соціології, кожна країна почала краще розуміти необхідність досліджувати та вивчати своє населення, а тому з поширенням глобалізації необхідним стало вивчення ще й своїх сусідів та дальніх країн, та розуміння того, що неможливо проводити ефективну політику без проведення порівняльних досліджень.

Тож саме глобалізація стала причиною посилення відкритості суспільств, саме ця відкритість і призвела до того, що розвинені країни почали комунікувати між собою і для кращого порозуміння і порівнюваності між собою, можливості створення програм по боротьбі із спільними проблемами, на зразок бідності, хвороб, тощо, почали створювати міжнародні проєкти «Частина проєктів – це порівняльні міжнародні дослідження, які збирають інформацію соціологічними засобами, є безцінним джерелом первинних і вторинних соціологічних даних» [Сальнікова, Мурадян, Сидоров, 2020: с. 42]. Адже вони пожутуть використовуватися, як дослідниками для нових наукових відкриттів, так і політиками для прийняття рішень. Моніторинг різноманітних сфер існування індивіда є необхідним та вже звичним для країн, що є розвинутими. Вони формують, або вже й сформували цілу низку соціальних показників, які допомагають приймати управлінські рішення. [Сальнікова, Мурадян, Сидоров, 2020].

Порівняльні дослідження в останні роки стають просто невід'ємною частиною соціологічних досліджень загалом, якщо ми хочемо виходити на глобальний рівень. Деякі вчені займають тут позиції релятивізму. Інші ж вважають, що вивчаючи різницю у культурах, ми виконуємо основне завдання соціології.

Проте з цим всім виникає ціла низка методологічних проблем, які треба усвідомлювати та вирішувати, і які будуть виникати знову і знову

через динамічний стан нашого суспільства. А тому можна говорити про те, що актуальність у дослідженні та розробці теоретичних та методологічних засад проведення цих досліджень буде актуальною ще досить довгий час. Адже важливо правильно обґрунтувати дослідження та його методологію, надійність та валідність дослідження. Коректно сформулювати гіпотези, тощо.

Мабуть, у кожному подібному дослідженні виникає питання: чи діють закономірності в рамках однієї країни чи вони характерні й для інших держав, чи є надані дефініції загальними чи специфічними? [Ковтуненко, 2012]. А тому ми можемо говорити про те, що дослідницька проблема полягає у неточності та неоднозначності знань про порівняльні соціологічні дослідження, що потребує від нас окремої до них уваги.

Отже, **об'єктом** дипломної роботи будуть порівняльні соціологічні дослідження.

Предметом: Специфіка порівняльних соціологічних досліджень.

Метою: описати специфіку порівняльних соціологічних досліджень

Завдання:

- Провести аналіз наявних аналітичних текстів та теоретичних матеріалів;
- Зазначити практичну затребуваність порівняльних міжнародних проєктів, зокрема,
 - Виявити частоту використання найбільш відомих в Україні міжнародних проєктів в якості емпіричної бази наукових публікацій українських рейтингових журналів, фахових із соціології;
 - Описати проблему релевантності порівняльних досліджень та
 - Уточнити специфіку порівняння їхніх результатів;
 - Узагальнити переваги та недоліки міжнародних порівняльних досліджень.

Робота складається з двох розділів, 35 сторінок, списку використаних джерел та додатку з шістьма рисунками.

Розділ 1. Методологічні витоки порівняльних досліджень у соціології

1.1. Започаткування порівняльних досліджень

Під порівняльними соціологічними дослідженнями зазвичай розуміють дослідження з такою методологією, метою якої є знаходження спільних та відмінних рис певного процесу, явища, феномену, тощо [Савельєв, 2010]. Об'єктами порівняльних соціологічних досліджень є суспільства в межах національних держав, культури та субкультури, місцевості та регіони, соціальні інститути, соціальні групи, процеси та окремі значимі події.

Існувало багато аспектів порівняльних досліджень, до яких апелювали різноманітні дослідники. Загалом поняття порівняльного дослідження є досить неоднозначним у своїй інтерпретації, для прикладу, Е.С. Ковтуненко у своїй статті «Міжнаціональні соціологічні порівняльні дослідження: теоретичні та методологічні проблеми» говорить про те, що існує щонайменше 3 основні підходи:

По-перше, порівняння чи зіставлення як процедура дослідження можна віднести до загальнонаукових засобів отримання нового знання.

Другий смисловий контекст використання терміну «порівняльне дослідження» – розгляд його як загального знаменника засобів організації дослідження, в яких емпіричні дані збирають шляхом дослідження декількох контингентів чи одного й того ж контингенту декілька разів.

Третє значення терміна «порівняльне дослідження» – це порівняння як стратегія побудови та організації дослідження. Тут можна говорити про багаторазове дослідження, де емпіричний матеріал збирається за допомогою обслідування в один і той же час декількох контингентів [Ковтуненко, 2012].

Не існує чіткої типологізації входження порівняльних досліджень до поля соціології та їх розвитку загалом, все ж можна відслідкувати певні основні періоди. І хоча історіографія порівняльних досліджень не є вивченою, порівняльні дослідження, як і багато чого в науці загалом, беруть початок в Античності. Ще Арістотель говорив про важливий аналітичний процес у вивченні різноманітних феноменів та явищ, що відбуваються у нашому світі. Також порівняльні дослідження або технології, що є дуже на них схожими, використовувалися завжди.

Вчені Середньовіччя, а потім і класики, були зайняті тим, що не створювали цілісних наративів. Вони намагалися просто описати та зрозуміти навколишній світ. Питання ж перед собою вони ставили глобального масштабу про соціальний порядок, сенс життя, тощо [Головаха, Горбачик, Паніна, 2006]. А тому зараз нам може здаватися занадто нелогічним або ідеалізованим підхід науковця до інтерпретації порівняльного методу та можливостей його застосування, проте саме з таких глобальних ідей та тез і починається вивчення чогось більш глибоко та детально, адже в ті часи це було певним проривом та чимось настільки актуальним, що ми користуємося цим і понині.

Але саме як про соціологічний метод вперше про них заговорив Еміль Дюркгейм, він вважав, що «соціологічне дослідження за своєю сутністю є порівняльним, оскільки лише через систематичне співставлення можна виявити загальне й особливе – і пояснити соціальні факти. Його підхід до вивчення соціальних явищ лежить в основі номотетичного пояснення, яке є орієнтованим на змінні (variable-based) і виявлення універсальних та повторювальних моделей (patterns) [Савельєв, 2014].

Так Дюркгейм вважав, що порівняльний метод є єдиним таким, що відповідає соціології насправді. Також попри заперечення колег та науковців загалом і попри певні методологічні обмеження даного методу науковець вважав, що потрібно просто вміти ним коректно

користуватися, ставитися з певними обережністю та обачністю і тільки тоді він стане вкрай необхідним та невід'ємним інструментом у розумінні дійсності. Інструментом, який мають і можуть застосовувати науковці у своїх дослідженнях реальності [Дюркгейм, 1995].

Також він дуже велику увагу приділяв порівняльному методу у контексті міжнаціональних досліджень. Так, автор вів мову про те, що варто дуже ретельно досліджувати та відслідковувати співвідношення між порівнянням та створенням нових теорій. Автор говорив про те, що порівняльні дослідження, як і власне сама порівняльна соціологія, є справжньою соціологією. Багато хто в ті часи, та і зараз вважав, що ця соціологія є просто теорією середнього рівня чи то просто однією із галузей, але науковець наполягав на тому, що порівняння вже досить багато часу не є просто описом дійсності та способом спостерігати за нею. Воно перестало виконувати суто дескриптивну функцію, і почало порівнювати об'єктивні факти дійсності.

Тож можемо висновкувати, що цей метод має цілу низку переваг та особливостей перед іншими і це його робить особливим та відмінним від того, що було до Дюркгейма.

Так, однією з основних особливостей є те, що даний метод не просто дескриптивно зображує форми та помітні особливості певних феноменів та соціальної реальності, він скоріше намагається відобразити категорії, види, що раз-пораз відтворюються, їх особливості та можливі варіанти повторення, для того, щоб описати причино-наслідкові зв'язки та особливості [Hantrais, Magnen, 1996]. Другою ж важливою відмінністю є синтез, що є надзвичайно глобальним та намагається охопити усі особливості культури, що досліджуються.

Після введенням Дюркгеймом даного методу в поле соціології порівняльна методологія почала розвиватися досить швидко. Адже, якщо спочатку порівнювалися певні інституційні моменти всередині одного суспільства, то згодом почалися порівнюватися інститути різних

суспільств. Почали порівнюватися не лише схожі між собою, а й відмінні суспільства, суспільства різних типів [Ковтуненко, 2012].

Однак, його наступник Макс Вебер вів мову про те, що у порівняльному методі слід використовувати ще й ідеографічне пояснення на прикладі розбору певних одиниць, конкретних випадків, що зараз нам дуже добре відомо під назвою дослідження кейс-стаді. Автор вважав, що саме його доцільно використовувати, для того, щоб можна було будувати певні типології та специфікації. Авторка тут дещо не може погодитися із автором, оскільки, кейс-стаді куди доцільніше використовувати для побудови нових гіпотез, але ніяк не загальних висновків, адже зовнішня валідність даного типу досліджень є досить таки невисокою. Адже конкретний випадок далеко не завжди є ілюстрацією загальної тенденції. Та повернемося до порівняльного дослідження.

У подальших працях розробка власне соціологічних проблем і категорій здійснюється М. Вебером у руслі широкомасштабних порівняльних досліджень у галузі історії, господарства, права, релігії й культури. У найбільш загальній формі предмет своїх досліджень М. Вебер визначав як «розуміючу соціологію», тобто таке вивчення соціальної діяльності людини, яке передбачає розуміння сенсу людських дій, який уможливорює її пояснення [Савельєв, 2014].

Після цих досліджень та тверджень, на думку авторки, досить закономірним є те, що порівняльний метод почав використовуватися здебільшого в таких соціальних науках як антропологія та різноманітні етнічні дослідження. До речі зараз цю тезу також досить часто використовують представники світсистемного підходу до дослідження глобалізаційних процесів, ведучи мову про те, що жодну країну не можна розглядати окремо від її сусідів та тих, хто мав на неї вплив протягом історії, адже всі вони є елементами системи і всі дослідження, що у своїй методології цього жодним чином не враховують, не можна вважати достатньо коректними та об'єктивними.

Також антропологи просували тезу про те, що існує критика певних напрямків соціологічних досліджень, і існує вона не дарма, адже в цих напрямках була одна спільна для всіх проблема: в силу недостатньої емпіричної бази або ж з інших свідомих чи то несвідомих причин вони приписували однакові мотиви різним акторам та країнам при дослідженні зовсім різних культур, чого робити категорично не слід. Адже те, що добре і працює для однієї країни може бути абсолютно неідеальним, а то і шкідливим для іншої.

З нашої точки зору, робота Нілу Смелзера «Порівняльні методи в соціальних науках» була першою в сучасній літературі спробою детального осмислення концептуальних проблем [Smelser, 1973]. Вона складається з двох частин. У першій частині Смелзер аналізує праці найбільших представників порівняльної макросоціології (до яких він відносить Алексіса де Токвіля, Еміля Дюркгейма і Макса Вебера), у другій – розглядає роботи сучасних йому авторів.

На початку роботи Смелзер стверджує, що буде звертатися не до всіх порівняльних досліджень, а тільки до таких, де аналізуються суспільства, держави, культури – він називав їх «соціальними об'єктами з явними відмінностями» (*dissimilar social units*); очевидно, що увага Смелзера сфокусовано на порівняльних макросоціологічних дослідженнях. Перевага порівняльних макросоціологічних досліджень, за Смелзером, в тому, що методологічні проблеми при їх аналізі з позитивного боку постають тут з більшою ясністю. З негативною ж боку, спроби вирішити їх, ймовірно, будуть страждати від більш серйозних і очевидних труднощів. Головна думка автора полягає в тому, що дослідник прагне контролювати варіацію (тобто зміну параметрів явищ – їх подібності та відмінності), щоб перевірити пояснювальну модель. Це передбачає впорядкування даних за допомогою теорії (наприклад, розподіл на причини і наслідки) і власне контроль над даними (змінюються чи ні їх значення); перший вид контролю логічний, другий – емпіричний. Як ми

вже відзначали, для природничих наук для другої мети служить експеримент, проте в соціології він часто неможливий, тому вона використовує порівняння вже наявних даних.

Говорячи про метод міжнародного порівняння не можна не згадати і про Маргарет Мід, яка проводила досить масштабне дослідження на порівняння різних культур. Суть її дослідження полягала в тому, щоб порівняти культури півдня з особливостями культури тодішньої Америки. Найбільш цікавими для дослідниці були проблеми підліткового покоління та гендерні аспекти [Ковтуненко, 2012].

Однак дійсно масштабне використання порівняльних досліджень як саме соціологічного методу почало розвиватися разом із тим, як починала удосконалюватися та ставати усе складнішою та багаторівневішею дослідницька методологія. До того ж, порівняльні дослідження є важливими та релевантними для використання соціологами в першу чергу тому, що соціологія в певному сенсі і сама є порівняльною наукою, а тому подібний метод чи не найкраще сягає до самої її суті та дає змогу вирішувати ширший спектр поставлених задач.

До приходу цього методу в поле соціології було дуже важко проводити міжнаціональні дослідження як через проблеми з перекладом та достовірним значенням усіх термінів та понять, що використовуються дослідниками у відношенні до респондентів, так і з тим, що кожна країна по своїй природі має певні історико-соціальні особливості, що не дають змогу говорити про одне і те ж саме в контексті різних країн. Так, наприклад, для однієї країни певне явище може сприймати як позитивне або нейтральне, в той час як в іншій, – в силу минулих обставин чи то історії, як виключно негативне.

У 1960-х ж роках були дещо покращені методи масових опитувань, що проводилися, крім того почали створюватися різноманітні міжнародні проєкти, емпіричні крос-національні дані яких аналізували Г. Алмонд, С. Верба, С. М. Ліпсет, М. Кон, С. Роккан та ін. [Савельєв, 2014].

1.2. Міжнародні соціальні проєкти та практики їх застосування

Порівняльні дослідження можуть використовуватися як для вимірювання певних тенденцій в динаміці в рамках однієї країни, так і у різних країнах. Вони можуть бути як окремим міжнародним проєктом, так і складовою частиною проєкту, в якому, окрім соціологічних даних, використовуються дані статистики. Проте в обох випадках специфіка порівняльності є однаково важливою. В даному випадку терміни «дослідження» і «проєкт» децю ототожнюватимемо.

Вперше такі масштабні проєкти виникають закордоном, в Європейських суспільствах, сьогодні в нас відпадає необхідність подавати їх повним списком та переліком, адже по-перше, їх вже дуже багато, а по-друге, існує значна кількість публікацій сучасних дослідників, що здійснювали спроби дані проєкти типологізувати та систематизувати.

Як вже було зазначено вище існує велика кількість міжнародних порівняльних досліджень, як ті, що найчастіше використовуються, на разок Всесвітнього дослідження цінностей (World Values Survey), Європейського дослідження цінностей (European Values Study), Європейського соціального дослідження (European Social Survey), до яких частково було залучено Україну, так і інших, які О. Мурадян та І. Титар у своїх статтях намагалися систематизувати [Мурадян, Титарь, 2010, 2011].

На основі даних публікацій, кожен соціолог, аналітик, ін. фахівець, може обрати потрібний для свого дослідження проєкт та використовувати його дані, що знаходяться у вільному доступі чи за запитом, або ж його вторинні дані на відповідному інтернет-ресурсі.

Поява міжнародних емпіричних проєктів посприяла інституційним змінам в соціології. У межах Міжнародної соціологічної асоціації (ISA) з 1986 діє дослідницький комітет з порівняльної соціології (RC20). Видавництвом SAGE з 1960 публікується журнал International Journal of

Comparative Sociology (ISSN: 0020-7152 eISSN: 1745-2554); а видавництвом Brill з 1999 – журнал Comparative Sociology (ISSN: 1569-1330) [Савельєв, 2014].

Першим важливим для соціології міжнародним проектом можна вважати міжнародне дослідження цінностей, започатковане у 1981 році [Мурадян, Титарь, 2011]. Україна долучилася до міжнародних проектів аж у 1992 році і станом на 2010 рік ситуативно брала участь аж у чотирнадцяти проектах (див. Рис. 1, Додаток).

На жаль, наразі нам доступні дані досить незначної кількості міжнародних проектів, серед них:

Дослідження LSE (The London School of Economics and Political Science) починається з того, що науковці задалися питанням, а чи впливає політика на рівень щастя, і привели результати досліджень про те, що хоч економічне зростання відбулося – рівень суб'єктивного добробуту населення залишився на тому ж рівні. І пояснили це тим, що чим багатшими стають люди, тим насиченіше життя вони ведуть, а тому стикаються із великою кількістю стресів, що призводить до депресій та незадоволеності життям. Як на мене, досить неоднозначна теза, із якою можна посперечатися, проте зараз не про це.

Дослідники замість економічного виміру запропонували іншу модель, розроблену лордом Річардом. За цією моделлю добробут залежить від роботи, фінансів, взаємовідносин, та фізичного і ментального здоров'я (це є найвагомим фактором).

Також рівень добробуту значуще корелює із мозковою активністю індивіда та рівнями стресів, що він переживає.

У своєму дослідженні науковці виділяють три блоки питань: ментальне здоров'я, життєві навички та професійні навички (професійна підготовка).

Так, наприклад, аби показати можливість розрахунку індексу якості життя, обираються відповідні дані щорічного моніторингу "Українське суспільство" Інституту соціології НАНУ та моніторингового порівняльного

міжнародного проєкту Європейське соціальне дослідження (ESS), що охоплює 26 європейських країн. Його дані знаходяться у вільному доступі, що дає змогу дослідникам використовувати їх і для власних наукових та аналітичних досліджень. Також протягом останнього року все більшої популярності серед дослідників почали набирати дані ВООЗ, що пов'язані із розповсюдженням пандемії коронавірусу та дані, що були наявні за минулі роки.

На міжнародному рівні загальний менеджмент проєкту здійснює Central Coordinating Team, яка базується на the Centre for Comparative Social Surveys, City University London, UK; а також багато-національним Scientific Advisory Board під керівництвом професора М. Касе [Мурадян, Титарь, 2010].

- Матеріали всіх опитувань спочатку надходять Норвезька архів даних соціальних наук (Norwegian Social Science Data Services (NSD)). Там здійснюється їх контроль і готується підсумковий файл, куди входять дані по всіх країнах. Там же і зберігаються всі результати опитувань ESS за всіма хвилями.

- Для того, щоб завантажити дані, ви повинні зареєструватися на сайті цього Архіву - register as a ESS data user.

- Доступ до даних відкритий для всіх бажаючих. Дані поточної хвилі з'являються на міжнародному сайті ESS у вигляді об'єднаного файлу і по кожній країні-учаснику (в форматі SPSS та SAS) відразу ж після завершення процедур контролю.

Реально, судячи з минулого досвіду, вони стають доступними восени наступного за полем року. До цього моменту жодна з країн-учасниць не має права публікувати свої дані [Мурадян, Титарь, 2011].

У соціології знаходять застосування різні види порівняльних досліджень, кожне з яких виконує специфічні методологічні функції.

Найбільш широке поширення мають вибіркові крос-секційні дослідження, в рамках яких здійснюється порівняння показників, що характеризують загальне і особливе у представників різних соціальних груп.

Результати крос-секційних досліджень дозволяють припускати, що за певними показниками є схожість і відмінність соціальних груп, що цікавлять дослідників. Для підтвердження цих припущень необхідні повторні дослідження, що дозволяють судити про стійкість і відтворюваності отриманих результатів.

Соціологічний моніторинг як різновид порівняльного дослідження в сучасній емпіричній соціології є найбільш популярним методом вивчення сутнісних характеристик і спрямованості соціальних змін. Завдяки тому, що методика організації моніторингових досліджень забезпечує регулярне обстеження численних генеральних сукупностей (населення країни, певного регіону і т.п.) вибірковою методом за стандартною процедурою і з усталеною системою показників, соціологічний моніторинг дає можливість вивчати зміни за певними соціальними показниками на груповому рівні, фіксуючи так звані «нетто» зміни, які відображають сукупний результат змін в суспільстві або в соціальній групі [Kohn M.L, 1989]. Слід згадати, що панельні дослідження, в яких об'єктом періодичного обстеження стають завжди одні й ті ж люди, ставить собі за мету визначити «брутто» зміни – ефекти змін у певних напрямках на індивідуальному рівні. В ідеалі, досліднику, що вивчає соціальні зміни, потрібно враховувати як групові, так і індивідуальні зрушення в масовій свідомості і поведінці. Але коли мова йде про багаторічне вивчення соціальних змін на макросоціальному рівні, проведення панельних досліджень стає практично неможливим, оскільки неможливо підтримувати в незмінному стані вибірку такого дослідження протягом багатьох років [Park, Jowell, 1997].

На відміну від панельної вибірки, вибіркова сукупність соціологічного моніторингу для кожного обстеження формується з нових респондентів, які потрапляють до вибірки за рахунок процедур імовірнісного відбору [Ядов, 1987]. Тому багаторічні дослідження соціальних змін здійснюються переважно моніторинговими методами із зосередженням уваги саме на «нетто» зміни, які свідчать про чистий ефект соціальних зрушень в певному

напрямку незалежно від зміни думок, настроїв і поведінки кожної людини, яка потрапила у вибірккову сукупність.

Слід зазначити, що термін «моніторинг» по відношенню до регулярних соціологічних досліджень з метою вивчення соціальних змін в загальнонаціональному і порівняльному міжнародному аспектах переважно застосовують соціологи пострадянських країн.

В останні десятиліття все більш широке поширення набувають моніторингові кросснаціональні дослідження, специфіка яких визначається тим, що вибірки репрезентують населення різних держав, тим самим дозволяючи здійснювати міждержавні порівняння за різними показниками. Цей тип досліджень є порівняльним не тільки в тимчасовому, але і в просторовому аспектах. За соціально-просторовим критерієм можна виділити наступні види досліджень: 1) міжрегіональні, 2) крос-національні та 3) крос-культурні.

Необхідність міжрегіональних досліджень обумовлена тим, що практично в кожній країні спостерігається в різному ступені виражена соціально-регіональна неоднорідність, котра стимулює проведення порівняльних міжрегіональних досліджень, які в роки незалежності набули досить широкого поширення і в Україні. У роки незалежності соціологи України почали підключатися і до масштабних кросснаціональних проєктів (наприклад, World Values Survey, European Social Survey) основними особливостями та важливими рисами таких проєктів є інтерпретація та порівнюваність, інтерпретація є важливою в тому сенсі, що вона має співпадати для досліджуваних у різних країнах (тобто, щоб люди, наприклад, в Китаї та Україні інтерпретували питання анкети однаково) це дасть змогу коректно порівнювати результати таких досліджень між собою.

Так, Україна наразі хоч і бере участь у різноманітних міжнародних порівняльних дослідженнях, та порівняно з попередніми роками існує тенденція до зниження рівня участі у подібних проєктів, починаючи з 2014 року. Звісно, в більшості випадків це могло б свідчити про

недемократичність режиму, та все ж, на мою думку це більше пов'язано з соціально-політичними змінами, що відбулися у 2014 році та призвели до ускладнення розрахунку вибірки (через відсутність знання про точну кількість індивідів, що складають генеральну сукупність, бо ми не знаємо, скільки респондентів проживає на непідконтрольних територіях) та доступу до респондентів, особливо на непідконтрольних територіях. Також причиною того, що Україна не бере участь в подібних дослідженнях може слугувати низький рівень розвитку науки в країні, недостатня уваги влади до неї, а тому і відсутність фінансування подібних проєктів.

Насправді, останніми роками міжнародних порівняльних досліджень з'явилося надзвичайно багато і усі дані дослідникам дуже не хотілося б втрачати та шукати серед повного хаосу та інформаційних потоків, тому дослідниками створено т.з. банки даних. «Банк даних – система спеціальним чином організованих даних (баз даних), програмних, технічних, лінгвістичних, організаційно-методичних засобів, призначених для централізованого накопичення та колективного багатоцільового використання даних» [Горбачик, 2009, с. 15].

З описаного вище можна вести мову про те, що, такі банки, з одного боку, вимагають певного рівня технічного оснащення та ресурсів як для зберігання такої кількості даних, так і для її зчитування; з іншого, створюються для потреб багатьох дослідників, а не одного конкретного.

«Банк даних можна розглядати як наступну сходинку в розвитку архівів даних. Розвиток і поширення банків даних стало можливим завдяки розвитку і поширенню сучасної комп'ютерної техніки, автоматизації процесів обробки інформації, таких, наприклад, як впорядкування, пошук, копіювання та розповсюдження даних» [Горбачик, 2009, с 15].

Саме в таких банках і зберігаються дані подібних міжнародних досліджень і як результат можуть використовуватися, часто знаходячись у вільному доступі, науковцями з різних країн [Андреєнков, Чередниченко, 1982].

Якщо дані не у вільному доступі, можна звернутися із офіційним листом до такого банку даних, тож науковцю не обов'язково проводити власне дослідження, достатньо буде просто звернутися до таких даних, що вже були проаналізовані, і ще далеко не один раз можуть бути проаналізованими.

В міжнародному аспекті порівняльні дослідження є настільки релевантними та такими, що практично не мають рівних альтернатив, що визнаються та застосовуються навіть на міжнародному рівні. Гарною ілюстрацією цього може бути те, що Рада Європи не приймає рішень без посилання на результати певних проєктів, що базуються на результатах різноманітних порівняльних досліджень або без розгляду власне даних різноманітних порівняльних досліджень, зокрема ESS. Більше того, значна кількість подібних порівняльних досліджень і виникають через те, що перед політичними та міжнародними організаціями стоять питання які необхідно вирішити, і задоволення таких політичних потреб часто і стає причиною створення того чи іншого проєкту порівняльного дослідження.

Наприклад, зараз багато проєктів для ради Європи моніторять питання війни та миру, якості життя та рівня бідності так званих «країн третього світу», а особливо країн Африки. Також проводять порівняльні дослідження якості медицини та рівня здоров'я громадян, адже в подібних країнах досі існують хвороби, що давно подолані в більш розвинених країнах за допомогою антибіотиків, вакцинування, тощо.

Такі проєкти дають змогу як вирішувати якісь нагальні потреби, так і розробляти плани та рекомендації щодо подальшої діяльності з певної конкретної проблематики. Частина міжнародних проєктів представлена у статті [Сальнікова, Мурадян, Сидоров, 2020]. Найбільш показовими проєктами з конкретним цільовим напрямком можна назвати наступні:

Проєкт Global AgeWatch Index, що досліджує індекс якості життя людей похилого віку – глобальне дослідження і супроводжуючий його рейтинг країн світу за показником якості життя і благополуччя людей похилого віку. Рейтинг заснований на статистичному аналізі стану 13

показників якості життя і благополуччя людей похилого віку, розрахунок від 1 до 100 (див. Рис. 2, Додаток).

Також World Happiness Report. Дослідний проєкт міжнародної програми «Мережа рішень сталого розвитку» при Організації Об'єднаних Націй (UN Sustainable Development Solutions Network), який вимірює показник щастя населення в країнах світу, цей проєкт може використовуватися різними політикам аби реагувати на потреби їх населення (див. Рис. 3, Додаток).

Також проводяться дослідження молоді. Наприклад аналіз молоді Еразмусом за підтримки ООН (див. Рис. 4, Додаток).

Ці та подібні проєкти вимірюють індекс за певними показниками-індикаторами, аналіз країнами та організаціями яких дозволяє приймати різноманітні рішення та вносити зміни до напрямку політики.

З іншого ж боку, результати міжнародних порівняльних досліджень є корисними тим, що їх дані використовуються різними дослідниками у їхніх наукових розвідках, результати яких представлені у численних публікаціях. Так, наприклад, дані можуть використовуватися для вивчення різноманітних сфер життя різних країн за різні роки. Для кращого розуміння та більш наглядної демонстрації авторкою було відібрано українські соціологічні журнали та проаналізовано кількість статей, що використовували дані таких міжнародних проєктів як Світове дослідження цінностей (World Values Survey), Європейське дослідження цінностей (European Values Study), Європейське соціальне дослідження (European Social Survey) в якості емпіричної бази. Журнали відбиралися на основі результату дослідження, за яким проранжовано усі українські журнали із соціології станом на 2015 і 2016 роки; до вибірки взято ті, що потрапили у топ-3 [Сальнікова, 2018, с. 145] і нині належать до категорії В, а саме:

- Соціологія, теорія, методи, маркетинг
- Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна
- Український соціум

- Вісник Львівського університету
- Соціологічні студії

Проаналізовано усі статті за період 2015-2017 років; вибір періоду пояснюється, по-перше, відповідністю між відбором та аналізом журналів, по-друге, близькістю до років, коли Україна ще брала участь у міжнародних дослідженнях (тому ж ESS), по-третє, мінімальним набором даних для представлення їхньої динаміки.

Таблиця 1

**Кількість публікацій в українських журналах із соціології,
емпіричною базою яких є дані WVS, EVS, ESS**

Журнал	2015		2016		2017	
	Загальна к-ть статей	З них з даними	Загальна к-ть статей	З них з даними	Загальна к-ть статей	З них з даними
Соціологія, теорія, методи, маркетинг	49	2	46	7	46	3
Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна	15	0	58	2	72	4
Український соціум	47	4	45	3	43	6
Вісник Львівського університету	30	3	10	1	14	2
Соціологічні студії	33	2	36	1	17	1
Всього	174	11 (6,3%)	195	14 (9,7%)	192	16 (8,3%)

Згідно табл. 1, на кожні десять статей припадає принаймні одна, емпіричну базу якої становлять дані трьох найбільш відомих в Україні міжнародних проєктів. Варто сказати, що не менше було статей, які використовували дані інших міжнародних проєктів.

Порівняльні міжнародні дослідження зазвичай містять в собі велику кількість елементів та блоків, а тому дають нам змогу проводити

дослідження різних сфер життя за різні роки. Звісно, певним недоліком є відсутність певної структурованості подібних порівняльних проєктів. Бо їх насправді досить таки багато, просто вони розкидані та погано систематизовані. Їх дані зберігаються у різноманітних банках даних, а тому дослідники мають змогу отримувати до них доступ, хоча, нажаль, дана практика є досить нерозповсюдженою серед сучасного студентства.

Розділ 2. Специфіка застосування порівняльних досліджень у соціології

2.1. Специфіка порівняльних досліджень. Релевантність

В силу культурної унікальності сприйняття і усвідомлення соціального світу, релевантність порівняльних досліджень завжди залишається під питанням. Навіть об'єктивна, здавалося б, статистика в різних культурах має різну ступінь релевантності. Зазвичай під релевантністю розуміється ступінь відповідності результатів дослідження пошуковому запиту. Якщо результати дають вичерпну відповідь на запит і відповідають наміру дослідника, про них кажуть, що вони є релевантними.

У тоталітарних державах вона багато в чому відображає волю правлячої верхівки, в посттоталітарних – інституційний хаос і особливості поведінки чиновників. І навіть в демократично розвинених країнах вона багато в чому залежить від культурно обумовлених стандартів вимірювання. Так, наприклад, у Великій Британії та США суттєво різняться показники поширеності тих чи інших психічних захворювань. Але обмін лікарями-діагностами показав, що справа не у відмінностях поширеності захворювань, а в особливостях діагностики, властивих представникам різних діагностичних культур. Коли ж мова йде про дослідження, які передбачають застосування такого різновиду порівняльного методу соціального пізнання, як квазіексперимент, культурна специфіка нерідко стає каменем спотикання на шляху до отримання адекватного знання про психологічні і соціальні феномени. Квазіекспериментальний метод полягає в спрямованих міжгрупових порівняннях, в яких експериментальна група порівнюється з контрольною групою за умови, що ці групи зрівняні за тими характеристиками, які не є предметом дослідження.

Отже, коли в соціальній науці говорять про міжнародне порівняння, то мають на думці правила порівняння між глобальними суспільствами, які відрізняються через їхні культури. Під культурою розуміють сукупність моделей поведінки людей, які належать до певного суспільства, причому поведінка належить до абстрактної сфери, яка, з однієї сторони, залишає ясною відмінність від інших суспільств та, з іншої сторони, не так глибоко лежить, щоб не виявити пропорційності, розмірності всередині порівнювальних суспільств.

Власне, сама можливість зрівнювання експериментальної і контрольної груп безпосередньо наявна тільки в рамках однієї суб'єктивної культури. Вихід за межі «культурної однорідності» відразу ж породжує масу проблем, пов'язаних з відмінностями суб'єктивних культур. З тими ж проблемами стикаються дослідники, які реалізують проекти крос-національних вибіркового досліджень. Вирішенню цих проблем велика увага приділяється в крос-культурній психології, де вироблені концептуальні основи, методологічні критерії і конкретні методичні прийоми для досягнення порівнянності даних на всіх етапах крос-культурних досліджень – обґрунтування концепту, операціоналізації показників, виборі і застосуванні методів, організації дослідження, аналізу й інтерпретації даних [Мацумото, 2002; Беррі, 2007; van de Vijver, Tanzer, 1997], проте цей досвід не є українським. Якщо ж говорити про безпосередньо український досвід, то крос-культурними дослідженнями займаються виключно соціологи або психологи, що тісно взаємодіють з соціологами. На основі цього досвіду сьогодні пропонуються моделі досягнення високих стандартів культурної релевантності та в крос-національних дослідженнях [Lynn, 2003].

Перевага порівняльних макросоціологічних досліджень в тому, що методологічні проблеми при їх аналізі «з позитивного боку постають тут з більшою ясністю. З негативною ж боку, спроби вирішити їх, ймовірно, будуть страждати від більш серйозних і очевидних труднощів»

[Ковтуненко, 2012]. Дослідник прагне контролювати варіацію (тобто зміна параметрів явищ – їх подібності та відмінності), щоб перевірити пояснювальну модель. Це передбачає впорядкування даних за допомогою теорії (наприклад, розподіл на причини і наслідки) і власне контроль над даними (змінюються чи ні їх значення); перший вид контролю логічний, другий – емпіричний. Як ми вже відзначали, для природничих наук для другої мети служить експеримент, проте в соціології він часто неможливий, тому вона використовує порівняння вже наявних даних.

Наприклад, чи можна порівнювати Сполучені Штати і австралійські племена на підставі того, що ми помістили їх в групу «суспільства»? Ці питання зачіпають методологічні (а також теоретичні) проблеми, пов'язані з класифікацією. По-друге, це можливість міркувати про абстрактні змінних в рамках обраних для аналізу об'єктів. Наприклад, припустимо застосовувати слово «політичний» до ролі і африканського вождя, і американського законодавця? (Можна відзначити, що питання про змінні - це також питання теоретичного обґрунтування).

Також певні складнощі можуть виникати із тими дослідженнями та питаннями до респондентів, що містять певні абстракції, оскільки, якщо з термінами розібратися ще можна, то з образами справа є ще складнішою. Тобто нам варто зрозуміти наскільки всі наші поняття дорівнюють ним же для різних країн. Це є чи не найбільшою методологічною проблемою.

І це дійсно дуже серйозна дилема. Адже, з одного боку, ми можемо використати різні підходи, щоб не змінювати контексти явищ і не зважати на те, що результати були отримані за допомогою різних методів. Але ж і аналізувати їх тоді некоректно. Та і навряд чи вони виявляться схожими. З іншого ж боку – використовуючи шаблон – ми не зможемо побачити усієї глибини та особливостей культури того чи іншого суспільства.

Зазвичай необхідність надання таких пояснень з'являється разом із розмиттям меж предмету нашого дослідження, коли їх стає складно сприймати.

2.2. Переваги та недоліки використання порівняльних досліджень у сучасній соціології

Переходячи ж до труднощів даного методу дослідження важко не згадати про, мабуть найголовнішу із них – коли ми порівнюємо щось із чимось ми беремо конкретні об'єкти для дослідження, що дає нам змогу описати поведінку чи то ставлення до явищ певних індивідів конкретного суспільства, але ніяк не усього людства в цілому, що призводить до того, що ми говоримо про усе людство загалом, насправді маючи на увазі окремі суспільства. З цього випливає, що ми маємо говорити про людську поведінку як про таку, що інтерпретується з окремих груп людей, певних суспільств. Тобто, нашою поведінкою досить легко маніпулювати через суспільні уявлення, стереотипи та мову. Тобто культура певного суспільства багато в чому конструює його реальність [Гофман, 2005].

І це повинна культурна антропологія ще пояснювати. Ця наука займається аналізом окремих суспільств у плані взаємозв'язків між особистістю, культурою та суспільством, причому вона застосовує окремі теорії з соціології, соціальної психології та психоаналізу. Але, потрібно зазначити, ціллю культурної антропології не є розробка загальних людських закономірностей.

В. Андрієнкова вважає порівняльні дослідження в соціології є дуже важливими, оскільки головна відмінність соціології від соціальних наук, на її погляд, полягає в тому, що в соціології дослідник ще до емпіричного дослідження змушений вибирати між теоріями, а значить, порівнювати їх між собою. А від теоретичних передумов вченого багато в чому залежить предмет і логіка побудови дослідження і, як з'ясувалося, логіка порівняння як механізму пояснення [Андрієнкова, 2019].

Також іншою проблемою великих міжнародних порівняльних досліджень є їх масштаб, так , адже часто виходить так, що дослідник не може контролювати усі процеси збору даних та їх аналізу, але може потім

їх використовувати. Але як каже нам академічна доброчесність: при публікації наукової роботи ми повинні бути впевнені у валідності та репрезентативності отриманих нами результатів та беремо за це на себе відповідальність, підписуючись під роботою, а тому можна говорити про те, що такий масштаб дуже все ускладнює і в певному сенсі обмежує. Адже якщо науковець почне перевіряти всі дані з нуля, то на це піде дуже багато часу і дослідження (особливо якщо це якесь нове чи плинне явище) може втратити свою актуальність. Тобто, основною проблемою для дослідника стає складність організації подібного дослідження у організації наукового колективу у просторі. Ще сильніше ускладнити дану проблему може відсутність централізованого для усіх фінансування [Горбачик, 2009].

Однак ця проблема була дещо вирішена і пом'якшена через розробку та створення архівних установ та систем, а також за допомогою технологічного розвитку та супроводу досліджень. Це створило нові методологічні проблеми щодо того, як зберігати та класифікувати дані, через що науковцям довелося створювати нові схеми, що були б мультикультурними та досить однозначно зчитувалися дослідниками з різних країн. З цим, звісно, і зараз виникають певні труднощі, проте це допомагає швидше розвиватися кроссекційним та панельним дослідженням. А також не втрачати висхідні дані.

Цінність порівняльних досліджень у тому, що їх дані є стандартизованими для порівняння. Але тут знову таки виникають питання щодо того, як ця стандартизація відбувалася і чи не втратився при цьому сенс певних понять. Адже завжди є певна вірогідність того, що, наприклад, те чи інше питання в анкеті могло трактуватися по-різному різними респондентами через недосконалість або неможливість точного перекладу, або бути взагалі застарілим, що може призвести до змістовної невірності висновків аналітика.

Найбільш оптимальним способом вийти з цієї ситуації є співпраця дослідників з різних країн між собою. Але тут також варто розуміти, що недостатньо просто перекласти питання на різні мови і тим самим просто розширити дослідження з однієї країни на усі, що нас цікавлять. Тут повинна бути проведена тонка та досить складна методологічна робота та дуже гарна підготовка.

Для досягнення адекватності та еквівалентності може бути застосовано процедуру так званого «зворотного перекладу», коли науковцями необхідно перекласти анкету з однієї мови на іншу, наприклад, з німецької на українську, то після цього український перекладений варіант знову незалежно перекладають на німецьку та порівнюють отриманий варіант із першопочатковим. Для усіх виявлених неточностей та помилок встановлюються та виправляються їх причини, після чого вносять в переклад корективи. Однак і ця процедура не завжди спрацьовує, тому в деяких дослідженнях, наприклад Європейському соціальному дослідженні використовується наступний спосіб: два незалежні перекладачі роблять необхідний переклад, після чого незалежний рецензент, який володіє одразу двома мовами (з якої та на яку робився переклад) на достатньому рівні та має досвід у складанні опитувальника, обирає, який із варіантів перекладу є кращим; остаточний переклад з врахуванням думки рецензента затверджує спеціальна комісія з міжнародних опитувань. Ця складна процедура проводиться для того, щоб забезпечити не тільки грамотність перекладу, а і відповідність його цілям дослідження [Горбачик, 2009].

Також певні складнощі можуть виникати із тими дослідженнями та питаннями до респондентів, що містять певні абстракції, оскільки, якщо з термінами розібратися ще можна, то з термінами справа є ще складнішою. Тобто нам варто зрозуміти наскільки всі наші поняття дорівнюють ним же для різних країн. І це дійсно є чи не найбільшою методологічною проблемою.

«Проблема того, як ми довідаємося, що вивчаємо «однакові явища» у різних контекстах» [Ковтуненко, 2012]. І це дійсно є проблемою. Адже, з одного боку, ми можемо використати різні підходи, щоб не змінювати контексти явищ і не зважати на те, що результати були отримані за допомогою різних методів. Але ж і аналізувати їх тоді некоректно. Та і навряд чи вони виявляться схожими. З іншого ж боку – використовуючи шаблон – ми не зможемо побачити усієї глибини та особливостей культури того чи іншого суспільства.

Так, необхідно забезпечити еквівалентне вимірювання основних концептів дослідження в різних країнах та забезпечити однакові (або максимально близькі за значенням) точності вимірювання в різних країнах. Досвід дослідників підказує, що застосування однакових методів і процедур в різних країнах не завжди є успішним, інколи потрібно внести зміни, часом навіть суттєві для досягнення мети дослідження [Горбачик, 2009].

Найбільш оптимальним виходом з цієї ситуації науковці вважають побудову певного списку тих «погрішностей», яких ми можемо припуститися при проведенні дослідження, не змінивши при цьому його суті, але знову ж таки, тут має бути задіяно та враховано дуже велику кількість методологічних особливостей та нюансів та проведено досить точні розрахунки. Тобто, слід врахувати те, коли невідповідність є настільки незначною, що не здійснює впливу на те, щоб покрити нею розбіжності в отриманих результатах дослідження, в такому випадку відмінності необхідно пояснити чимось іншим. Часто причиною необхідності подібних пояснень стає розмиття меж предмету дослідження, коли вони починають складно сприйматися.

«Суть тут у тому, що якщо схожі результати варто пояснювати, виходячи з того спільного, що існує між країнами, ті дані, що не узгоджуються, варто пояснювати з позицій того, у чому країни – чи їх дослідження – відрізняються один від одного» [Ковтуненко, 2012].

Це, на жаль, не дає ключ до розуміння того, які саме з багатьох відмінностей між країнами (чи дослідженнями) лежать в основі розходжень в отриманих результатах.

Це призводить до того, що досліднику необхідно перевірити те, наскільки правильно було проведено його дослідження в рамках його надійності, валідності, репрезентативності, стійкості, доречності та можливості порівнювати використані методи, тощо. Та і з цим проблема. Дослідження, проведене в Європі, може бути не підтверджено при проведенні на Сході, і це буде не через погану зовнішню валідність, а саме через ті культурні відмінності, про які авторка вела мову вище. Саме в таких випадках вчені і відкривають ці неспівпадіння та намагаються дати їм інтерпретацію.

Та тут знову виникає методологічна проблема. Якщо ми маємо «розходження», то ми повинні мати і певну «основу», каркас, від якого вони відхиляються. І от що саме включити до цього самого каркасу, що служитиме певною основою для проведення порівняння.

І тут вже дуже багато теорій відкидаються дослідниками, тому що метод порівняльного аналізу доходить до суті речей, намагається все пояснити досить таки детально та поглиблено.

Науковці виділяють три основні обмеження у використанні даних міжнародних досліджень: порівнянність, інтерпретація та ранжування. Основними причинами обмежень можуть виступати соціокультурні відмінності країн, варіативність джерел для розрахунку індексів, кількість країн, що взяли участь в опитуванні, тощо. Також досить впливовим чинником є політичні режим та ситуація в країні. Коли ми аналізуємо макросоціальні показники нам необхідно брати дані за всі роки участі країни в дослідженні, а також звертатися до індексу семантичного змісту та його компонентів [Сальнікова, Мурадян, Сидоров, 2020].

Проблема порівнюваності зазвичай може виражатися в трьох аспектах:

- Вона перегукується з інтерпретацією, релевантністю, якщо порівнюємо різні країни, та коли дані можуть невірно інтерпретуватися самими дослідниками.

- Порівнюваність хвиль одного дослідження

- Порівнюваність одних і тих самих показників різних проєктів, коли дослідники використовують схожі, а то й однакові методології, але отримують статистично відмінні дані.

Проблема ранжування проявляється в тому, що ранжовані місця дуже сильно залежать не стільки від методики, скільки від того, скільки країн брало участь у кожній хвилі дослідження; ця теза продемонстрована на прикладі міжнародного проєкту в [Сальнікова, 2014] і актуалізується в [Сальнікова, Мурадян, Сидоров, 2020].

Гарним прикладом проблеми ранжування є розрахування індексу щастя населення, що відбувається щороку за однією і тією самою методологією, але в різні роки дає різні результати та різні місця країн в рейтингу (див. Рис.5, Додаток). З іншого ж боку, існує інший індекс (Happy Planet Index), що вимірює щастя населення, і його результати за останній рік виглядають іншим чином (див. Рис.6, Додаток).

Як бачимо, результати та країни, що знаходяться в топах рейтингів – різні, а тому виникає значна проблема порівнюваності результатів проєктів, що здавалося б, вимірюють один і той самий показник (щастя), але мають настільки кардинально різні результати.

З одного боку це могло б свідчити про низький рівень надійності, а зокрема зовнішньої надійності результатів таких досліджень. З іншого ж боку, на відмінність результатів може впливати так званий «дух часу», а також різноманітні суспільні події, що відбулися між хвилями дослідження. Тому така невідповідність може бути певним лакмусовим папірцем змін у суспільстві та суспільних процесів, що по суті своїй могли бути непомітними та латентними.

Проблема ж інтерпретації пов'язана з концептами та поясненням однакових речей у різних культурах [Сальнікова, Мурадян, Сидоров, 2020].

Якщо відходити від того, що культура все ж має більший вплив, то важливим є те, що у різних суспільствах ці культурні норми та патерни, що впливають на поведінку, є досить різними. Тобто, не можна будучи членом певного суспільства, робити висновки про людство загалом, адже ми в будь-якому випадку дивимося через призму наших культурних цінностей, а це викривлює справжню реальність. Ми не можемо казати, що певний процес є однаковим для всіх суспільств, єдине коректне, що ми можемо стверджувати в даному випадку це те, що у всіх відомим нам на цей момент суспільствах певний процес має ряд схожих рис.

Ми вже згадували раніше про можливість міркувати про абстрактні змінних в рамках обраних для аналізу об'єктів. Наприклад, припустимо застосовувати слово «політичний» до ролі і африканського вождя, і американського законодавця? (Можна відзначити, що питання про змінних – це також питання теоретичного обґрунтування). Нарешті, це порівнянність показників незалежної і залежної змінних при переході з одного соціокультурного контексту в інший.

Схожою важливою проблемою методу порівняльного аналізу є проблема: «мало випадків, багато змінних». Її сформулював відомий вчений А. Лійпхарт. Він вважає, що в світі існує обмежене число країн (випадків) і, отже, не всі можливі варіанти політичних систем і, тим більше їх елементи, доступні для дослідника-компаративіста. Тому перед ним виникає ряд складних питань. З одного боку, для того, щоб зробити дослідження більш обґрунтованим він повинен максимально збільшити число випадків, і, отже, повинен зуміти обмежити кількість змінних.

З іншого боку, суспільне життя нескінченно різноманітне, отже, і кількість піддаються виділенню змінних прагне до нескінченності. При цьому виникає проблема, які з них є визначальними, а які з них слід

відкинути як несуттєві, оскільки в конкретних національних контекстах вони можуть грати різні за значенням ролі. Для її вирішення деякі вчені пропонують максимально, наскільки це можливо, збільшувати число випадків при свідомому обмеженні числа спостережуваних змінних. Однак аналіз великого числа випадків може привести дослідника до недостатнього вивчення взаємовпливу змінних на внутрісистемному рівні.

Висновки

В даній роботі було розглянуто різноманітні підходи до трактування методу порівняльних досліджень у соціології, а також окреслено його особливості, переваги, недоліки та специфіку. Задля описання специфіки міжнародних соціологічних проєктів мною було поставлено ряд завдань та отримано наступні результати:

Завдання опису появи та застосування порівняльних досліджень у соціології уможливило знайти та описати витoki даного поняття, а також його історіографію, та те, до чого апелювали при його дослідженні різні науковці. Крім того було розглянуто різні міжнародні порівняльні дослідження та публікації авторів, що на них посилаються та використовують у своїх працях. Як ми побачили, подібні дослідження, а зокрема їх дані, відкривають широке поле для вторинного аналізу науковцями, починаючи від міграції та завершуючи ціннісними орієнтаціями.

Якщо ж говорити про інституційний вимір соціології, то у зв'язку із появою міжнародних проєктів з'явився ряд фахових видань і комітетів, які опікуються порівняльними дослідженнями, також є ряд публікацій, що описують подібні проєкти, та все ж окремою проблемою є відсутність чіткого опису історіографії порівняльних досліджень, хоча вона є дуже важливою та, на думку авторки, має бути прописана як окрема частина в історії соціології.

Міжнародні проєкти мають два важливі моменти, перший – це вплив на прийняття управлінських рішень міжнародними інституціями, наприклад Радою Європи, більше того, часто міжнародні проєкти саме такими органами і створюються для того, щоб вони на основі отриманих даних могли корегувати та розробляти свою політику та стратегії впливу на певні сфери життя.

Другим аспектом є їх використання у наукових дослідженнях, який відображається у наукових публікаціях. Для кращого розуміння цього напряму було проведено аналіз наукових публікацій в українських журналах

із соціології, які нині належать до категорії В, за період 2015-2017 років. Виявлено, що на кожні десять статей припадає принаймні одна, емпіричну базу якої становлять дані трьох найбільш відомих в Україні міжнародних проєктів (WVS, EVS, ESS). Також встановлено, що не менше було статей, які використовували дані інших міжнародних проєктів. Тобто, можна говорити про те, що подібні проєкти є досить таки використовуваними українськими соціологами. На майбутнє важливо було б провести дослідження усіх журналів категорії В за більший період часу, щоб прослідкувати, чи існують тенденції до зростання чи спадання кількості використання міжнародних проєктів у своїх публікаціях науковцями, зокрема, через не-участь України у деяких проєктах.

Другий розділ було присвячено сучасному розумінню та застосуванню порівняльних досліджень, описано їх переваги та недоліки, а також окреслено найосновніші моменти специфіки такі як релевантність досліджень, їх надійність, ризики та способи їх запобігання та подолання.

Так як ключовою характеристикою є релевантність таких міжнародних досліджень, було дано визначено дане поняття та описано його особливості. Адже суспільства, попри однаковий календарний час, досить сильно відрізняються між собою в соціально-культурному, в соціально-політичному планах, адже найбільшим чинником таких відмінностей є культура. А тому саме релевантність залишається ключовою для порівняння.

Також у порівняльних досліджень існує ряд переваг, такі як масштабність, можливість порівняння даних різних країн, тощо, проте ці переваги стають причиною ряду проблем, таких як культурні відмінності між країнами, які необхідно врахувати, переклад питань на різні мови, тощо, для яких створено низку засобів вирішення. Та і досі найбільшою проблемою залишається складність порівняння подібних досліджень між собою, оскільки вони дають досить різні результати. Проблема порівнюваності зазвичай може виражатися в трьох аспектах:

- Як питання інтерпретації, релевантності;

- Порівнюваність хвиль одного дослідження;
- Порівнюваність одних і тих самих показників різних проєктів.

Проблема ранжування проявляється в тому, що ранжовані місця дуже сильно залежать не стільки від методики, скільки від того, скільки країн брало участь у дослідженні, адже, як тільки з'являється якась нова країна вона може переранжувати усі країни досить кардинально.

Проблема ж інтерпретації пов'язана з концептами та поясненням однакових речей у різних культурах [Сальнікова, Мурадян, Сидоров, 2020].

Список використаних джерел

1. Андреенков В.Г., Чередниченко В.А. К вопросу о создании банка социологической информации. *Социологические исследования*. 1982. № 1. С. 140–146.
2. Андрееenkova A.B. Сравнительное социальное исследование как особый вид социальных исследований. *Социодинамика*. 2019. № 11. С. 105–111. DOI: 10.25136/2409-7144.2019.11.31024 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=31024.
3. Берри Д.В., Пуртинга А.Х., Сигалл М.Х., Дасен П.Р. Кросскультурная психология. Исследования и применение / Пер. с англ. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2007.
4. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. Київ: Інститут соціології НАН України, 2006. 321 с.
5. Горбачик А.П. Електронні банки соціологічних даних. *Український соціум*. 2009. 2(29). С. 14-21. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2009.02.014>
6. Горбачик А.П. Методологические особенности организации и проведения «Европейского социального исследования» в Украине. *Украинское общество в европейском пространстве* / Под редакцией Е.Головахи, С. Макеева Киев: Институт социологии НАНУ; Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, 2007. 274 с., С. 18-32.
7. Гофман А.Б. Существует ли общество? От психологического редукционизма к эпифеноменализму в интерпретации социальной реальности. *Социологические исследования*. 2005. №1. С. 18-25.
8. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. Москва: Канон, 1995.

9. Ковтуненко Е. С. Міжнаціональні соціологічні порівняльні дослідження: теоретичні та методологічні проблеми. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Соціологія*. 2012. Т. 244, Вип. 232. С. 22-25. Режим доступу: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob17_84.pdf
10. Мацумото Д. Психология и культура. СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002.
11. Мурадян Е. С., Титарь И. А. Сравнительные международные исследования и Украина: доступ к бесценному. *Междисциплинарный сборник научных работ по социологии и социальной работе*. 2010. № 1(10), С. 143–155. http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir/files/magazine/1_2010/3_1.pdf
12. Мурадян Е. С., Титарь И. А. Международные сравнительные исследования: "Barometers" и "SHARE". *Междисциплинарный сборник научных работ по социологии и социальной работе*. 2011. № 2(11), С. 111–120. http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir/files/magazine/2_2011/3_1.pdf
13. Савельев Ю. Б. Аналіз порівняльний у соціології. Велика українська енциклопедія. 2010. URL: [https://vue.gov.ua/Аналіз порівняльний](https://vue.gov.ua/Аналіз_порівняльний)
14. Савельев Ю. Сучасний стан порівняльних соціальних досліджень. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2014. №. 1. С. 218–221.
15. Сальнікова С. Благодійність населення східноєвропейських країн із радянським минулим. *Соціологічні студії*. 2014. № 2(5). С. 39–45. URL: <https://sociostudios.vnu.edu.ua/index.php/socio/article/view/106/82>
16. Сальнікова С. Онлайн-дослідження соціальної мережі соціологічних журналів України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 4, С. 135-156. <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2018-4/9.pdf>

17. Сальнікова С., Мурадян О., Сидоров М. Міжнародні макросоціальні показники як аналітичні інструменти в соціології. *Соціологічні студії*, 2020. 2 (17), С. 41–54. DOI: 10.29038/2306-3971-2020-02-41-54
18. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы Москва: Наука, 1987. 245 с.
19. Hantrais L., Magnen S. Cross-National Research Methods in the Social Sciences. London: Pinter, 1996.
20. Kohn M.L. (ed.). Cross-National Research in Sociology. Newbury Park: Sage, 1989.
21. Lynn P. Developing quality standards for cross-national survey research: five approaches. *Social Research Methodology*. 2003. Vol. 6. № 4. P. 323-336.
22. Park F., Jowell R. Consistencies and Differences in a Cross-National Survey. London: SCPR, 1997.
23. Smelser N.J. The Methodology of Comparative Analysis / Warwiick D.P., Osherson S. (Eds.). *Comparative Research Methods*. Englewood Cliffs, NJ: Prentiss-Hall, 1973. P. 42-88.
24. Van de Vijver F.J, Tanzer N.K. Dias and equivalence in cross-cultural assessment: An overview. *European Review of Applied Psychology*. 1997. Vol. 47. P. 263-280

Додаток

Начало проекта	Раунды проекта	Год участия Украины в проекте	Сайт исследовательского проекта	Возможность онлайн-анализа данных на официальном сайте/ доступ к базе данных
Мировое исследование ценностей/ World Values Survey (WVS)				
1981	1981-1984 1989-1993, 1994-1999, 1999-2004, 2005-2008	1996 2006	http://www.worldvaluessurvey.org	+ Свободный доступ*
Европейское исследование ценностей/ European Values Study (EVS)				
1981	1981 1990 1999 2008	1999 2008	http://www.europeanvaluesstudy.eu	+ Свободный доступ
Международная программа социальных исследований/ International Social Survey Program (ISSP)				
1985	1985-2009 Ежегодно	2008 2009	http://www.issp.org	- Доступ по запросу на ZACAT [2]
Международное исследование жертв преступлений / International Crime Victims Survey (ICVS)				
1989	1989, 1992, 1996, 2000, 2004/2005, 2009	1996, 2000	http://www.unicri.it http://rechten.uvt.nl/icvs	- Свободный доступ к первым четырем волнам
Свободные выборы, политические партии и возникновение соревновательных партийных систем в Восточной Европе / Free Elections, Political Parties and the Emergence of Competitive Party Systems in Eastern Europe / Founding Elections in Eastern Europe				
1989	1989-2005	перед и после выборов	—————	- Доступ на ZACAT
Посткоммунистическая общественность/ Post Communist Publics (PCP)				
1990	Раунды: 1990-1992, 1998-2001	1991, 1998	—————	- Доступ на ZACAT
Центральный и Восточный Евробарометр/ Central and Eastern Eurobarometer				
1990	Ежегодно с 1990 по 1997	1992-1995	http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ceeb_en.htm	-
Барометр новой Европы/ New Europe Barometer				
1991	с 1991 по 1996, 1998, с 2000 по 2009	1992, 1993, 1995, 1998, 2000, 2005	http://www.cssp.strath.ac.uk	- Ограниченный доступ к базе данных [3]
Пульс Европы / The Pulse of Europe				
1991	1991, 2009	1991, 2009	http://pewglobal.org	- Заказ базы данных 1991 года на сайте GESIS
Сравнительное изучение избирательных систем / Comparative Study of Electoral Systems (CSES)				
1996	Раунды: 1996-2001, 2001-2005, 2006-2011	1998	http://www.cses.org	- Свободный доступ
Условия жизни, образ жизни и здоровье/Living Conditions, Lifestyle and Health (LLH)				
2000	2000-2003	2000-2003	http://www.llh.at	- Свободный доступ
Европейское социальное исследование/ European Social Survey (ESS)				
2002	Раунды: 2002/2003 2004/2005, 2006/2007, 2008/2009	2004/2005, 2006/2007, 2008/2009	http://www.europeansocialsurvey.org	+ Свободный доступ
Взаимодействие европейских, национальных и региональных идентичностей: нации между государствами вдоль новых восточных границ Европейского Союза / Interplay of European, National and Regional Identities: nations between states along the new eastern borders of the European Union (ENRI-East)				
2008	2008-2011	2008-2011	www.enri-east.net	- Публикация первых результатов ожидается в 2011г.
Здоровье населения и здравоохранение в странах СНГ в эпоху социальных перемен: состояние и тенденции развития / Health In Times Transition: Trends in Population Health and Health Policies in CIS countries (HITT-CIS)				
2009	2009-2013	2009-2013	http://www.hitt-cis.net	- Публикация первых результатов ожидается в 2010г.

Рис. 1. Міжнародні проекти за участі України станом на 2010 рік.

Джерело: [Мурадян, Титарь, 2010].

1. Switzerland	25. Spain	49. Bulgaria	73. Ukraine
2. Norway	26. Slovenia	50. Philippines	74. Indonesia
3. Sweden	27. Uruguay	51. Kyrgyzstan	75. Turkey
4. Germany	28. Costa Rica	52. China	76. Venezuela
5. Canada	29. Georgia	53. Albania	77. Republic of Moldova
6. Netherlands	30. Cyprus	54. El Salvador	78. South Africa
7. Iceland	31. Argentina	55. Bolivia	79. Greece
8. Japan	32. Poland	56. Brazil	80. Cambodia
9. United States of America	33. Mexico	57. Nicaragua	81. Ghana
10. United Kingdom	34. Thailand	58. Tajikistan	82. Honduras
11. Denmark	35. Latvia	59. Guatemala	83. Lao PDR
12. New Zealand	36. Colombia	60. Republic of Korea	84. Morocco
13. Austria	37. Italy	61. Croatia	85. Jordan
14. Finland	38. Portugal	62. Dominican Republic	86. Nigeria
15. Ireland	39. Hungary	63. Lithuania	87. Iraq

Рис.2. Проект Global AgeWatch Index

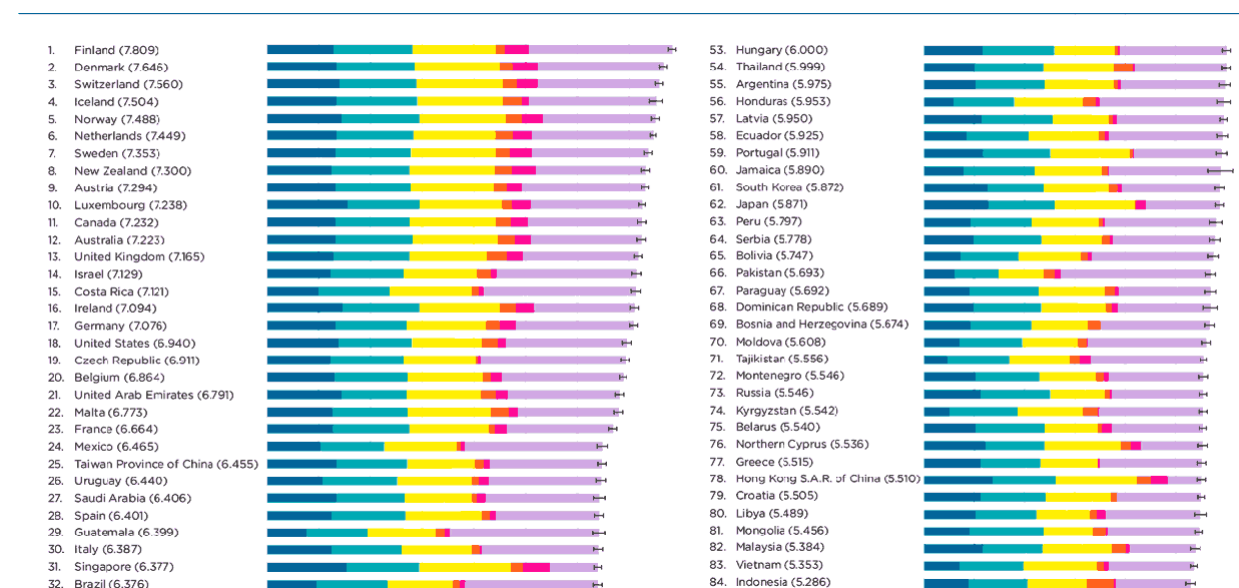
Джерело: <http://www.globalagewatch.org>

Рис.3. Проект World Happiness Report

Джерело: <https://worldhappiness.report/>

Рис. 4. Аналіз молоді Еразмусом за підтримки ООН

Джерело:

https://europa.eu/youth/sites/default/files/evs_factsheet_and_impacts_apr_2016.pdf

Table 2.1. Ranking of happiness (average life evaluations) based on the 2020 surveys compared to those in 2017-2019

Country name	Rank by 2020 score	Score, 2020 (95pct conf. interval)	Rank by 2017-19 score	Score, 2017-19 (95pct conf. interval)
Finland	1	7.889 (7.784-7.995)	1	7.809 (7.748-7.870)
Iceland	2	7.575 (7.405-7.746)	4	7.504 (7.388-7.621)
Denmark	3	7.515 (7.388-7.642)	2	7.646 (7.580-7.711)
Switzerland	4	7.508 (7.379-7.638)	3	7.560 (7.491-7.629)
Netherlands	5	7.504 (7.412-7.597)	6	7.449 (7.394-7.503)
Sweden	6	7.314 (7.182-7.447)	7	7.354 (7.283-7.425)
Germany	7	7.312 (7.163-7.460)	15	7.076 (7.006-7.146)
Norway	8	7.290 (7.160-7.421)	5	7.488 (7.420-7.556)
New Zealand	9	7.257 (7.124-7.391)	8	7.300 (7.222-7.377)
Austria	10	7.213 (7.080-7.347)	9	7.294 (7.229-7.360)
Israel*	11	7.195 (7.072-7.318)	12	7.200 (7.136-7.265)
Australia	12	7.137 (6.984-7.291)	11	7.223 (7.141-7.305)
Ireland	13	7.035 (6.903-7.166)	14	7.094 (7.016-7.172)
United States	14	7.028 (6.859-7.197)	16	6.940 (6.847-7.032)
Canada	15	7.025 (6.884-7.166)	10	7.232 (7.153-7.311)
Czech Republic*	16	6.897 (6.743-7.051)	17	6.911 (6.827-6.995)
Belgium	17	6.839 (6.727-6.950)	18	6.864 (6.796-6.931)
United Kingdom	18	6.798 (6.671-6.925)	13	7.165 (7.092-7.237)
Taiwan Province of China	19	6.751 (6.619-6.883)	24	6.455 (6.379-6.532)
France	20	6.714 (6.601-6.827)	21	6.664 (6.590-6.737)
Saudi Arabia	21	6.560 (6.370-6.749)	26	6.406 (6.296-6.517)
Slovakia*	22	6.519 (6.360-6.678)	33	6.281 (6.204-6.357)
Croatia*	23	6.508 (6.304-6.712)	61	5.505 (5.431-5.579)
Spain	24	6.502 (6.357-6.647)	27	6.401 (6.318-6.484)
Italy	25	6.488 (6.319-6.658)	28	6.387 (6.303-6.472)

Рис.5. Проект World Happiness Report

Джерело: <https://worldhappiness.report/>

Rank	Country	Score
1st	COSTA RICA	44.7
2nd	MEXICO	40.7
3rd	COLOMBIA	40.7
4th	VANUATU	40.6
5th	VIETNAM	40.3
6th	PANAMA	39.5
7th	NICARAGUA	38.7
8th	BANGLADESH	38.4
9th	THAILAND	37.3
10th	ECUADOR	37.0

Рис.6. Happy planet index

Джерело: <http://happyplanetindex.org/>